

Gerlinde Baumann

Bible

O knize

Bible je bestseller. Ale kdo ji četl? Jak je to vlastně s Knihou knih? Kdo ji napsal? „Písmo svaté“ a „slovo Boží“ – co to znamená? Hovoří Bible bezprostředně ke každému člověku, nebo jí mohou rozumět pouze odborníci? O co jde ve Starém zákoně a jaký má význam? O čem Starý zákon vypráví? Co znamená pro křesťany a židy, že Starý zákon je Písmo svaté obou náboženství? – Zde najdete odpovědi na otázky týkající se vzniku Bible a světa, ve kterém vznikla, jejího výkladu, významu pro dnešní život a také jejích temných stránek. Kniha nezapomíná ani na jasný přehled a přesné informace o tom, co všechno jste kdy chtěli vědět o Bibli.

O autorovi

Gerlinde Baumann, doktorka teologie, narozena v roce 1962, vystudovala evangelickou teologii, egyptologii a orientalistiku. Promovala v roce 1997; v roce 2003 byla jmenována farářkou; roku 2004 se habilitovala. Od té doby externě vyučuje Starý zákon na oboru Evangelická teologie na univerzitě v Magdeburgu. Je autorkou četných publikací.

Gerlinde Baumann

Bible

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

Gerlinde Baumann

BIBLE

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, 170 00 Praha 7

tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400

www.grada.cz

jako svou 4680. publikaci

Z německého originálu Die Bibel, Wissen was stimmt (ISBN 978-3-451-6132-5), vydaného nakladatelstvím Verlag Herder GmbH, Freiburg, v roce 2008, přeložila PhDr. Mgr. Mgr. Mgr. Jana Bílková, Ph.D.

Odpovědný redaktor Zdeněk Kubín

Sazba a zlom Radek Vokál

Počet stran 88

Vydání 1., 2012

Vytisklo Tisk Centrum s.r.o.

Moravany u Brna

Gerlinde Baumann, Die Bibel. Wissen was stimmt © 2008 Verlag Herder GmbH, Freiburg im Breisgau

Cover Layout: R.M.E Roland Eschlbeck

Czech edition © Grada Publishing, a.s., 2012

Cover Photo © fotobanka Allphoto

ISBN 978-80-247-3912-0 (tištěná verze)

ISBN 978-80-247-7685-9 (elektronická verze ve formátu PDF)

ISBN 978-80-247-7686-6 (elektronická verze ve formátu EPUB)

Obsah

1. ÚVOD	7
2. BIBLE A JEJÍ VZNIK	8
»Bible je slovo Boží«	
Co je Bible?	8
»Bible nepadla z nebe«	
Kdo napsal biblické texty?	14
»Bible je jeden z velkých svatých textů stejně jako vědy nebo korán«	
Čí »Písmo svaté« je Bible a v jaké formě?	25
3. BIBLE A JEJÍ SVĚT	36
»Bible je dokument antiky«	
Bible jako plod doby svého vzniku	36
»Bible má přece pravdu«	
Bible líčí mnohé, co je podle moderního chápání nemožné	44
4. BIBLE A JEJÍ VÝKLAD	49
»Bible je souhrn trvale platných pravd«	
Bibli nelze chápat jen doslovně	49
»Hovoří Bible bezprostředně ke každému člověku, nebo jí mohou rozumět pouze odborníci?«	
Pro koho Bible je?	56

5. BIBLE A JEJÍ TEMNÉ STRÁNKY	64
»Starý zákon je kniha překypující násilím«	
Jak lze zacházet s biblickými obrazy násilí	64
»Nový zákon je antijudaistická kniha«	
Hledání křesťanské identity a devalvace judaismu	69
»Bible je kniha zaměřená proti ženám«	
Co dnes pro ženy znamená patriarchální doba vzniku Bible	74
6. ZÁVĚR – BUDOUCNOST BIBLE	79
PŘÍLOHA	80
Seznam literatury	80
Glosář	82

Úvod

Bible je světový bestseller. Biblické společnosti na celém světě vydaly v roce 2006 přes 25,7 milionů exemplářů Bible; včetně částečných Biblí je to téměř 400 milionů.

Bible drží rekordy nejen v oblasti kvantitativního rozšiřování. Ovlivňuje kultury celého světa tak jako žádná jiná kniha. Už téměř dvě tisíciletí formuje používání Bible v křesťanství a judaismu části Předního východu a Evropy. Vlivem křesťanské misijní činnosti v Africe, Asii a Americe poznaly Biblí i tyto kultury. Sotva existuje nějaký kulturní prostor, který by nepřišel do kontaktu s Biblí.

Vnímání Bible je ovlivněno kulturními předpoklady nebo určitými schémata. Ta mohou být kulturní či náboženské povahy nebo mohou být dány aktuálními problémy. A tak přetrvávají i v judaismu a křesťanství spory týkající se přiměřeného výkladu Bible. Stále se vedou diskuse o tom, jak se má s Biblí správně zacházet.

Tato kniha se snaží odpovědět na důležité otázky týkající se Bible. Odpovědi jsou koncipovány na základě současného stavu biblických věd. Pozornost je stručně věnována i vzniku a obsahu (2.), světu (3.) a výkladu (4.) Bible. Zvláštní pozornost je věnována třem problematickým oblastem textu (5.). Při výkladu jsou zohledňovány především rozhodující evropské tradice: Vedle judaismu jsou to tři velká křesťanská vyznání: ortodoxní, katolické a protestantské. Obě poslední zmíněná zabírají největší prostor, protože jsou u nás nejsilněji zastoupena v církvi i ve vědě.

Za rozhovory a podněty děkuji Judith Hartenstein a Karin Finsterbuch.

Bible a její vznik

»Bible je slovo Boží«

Co je Bible?

Bible je v první řadě kniha. Podle názoru mnoha věřících křesťanů je to kniha, která obsahuje slovo Boží. Jak ale může být slovo Boží, které má být aktuální v každé nové životní situaci, obsaženo ve starověké knize?

Bible v češtině: vždy
je to překlad

Abychom mohli odpovědět na otázku ohledně charakteru Bible, aniž bychom se hned dostali do hlubokých debat o náboženství nebo vyznání, chceme se nejprve – pokud možno nezaujatě – přiblížit. Podívejme se na Bibli, jak je k dostání v knihkupectví. Na obalu knihy nebo na titulní straně najdeme informaci, že nedržíme v ruce pouze Bibli, ale například Bibli »v překladu Martina Luthera«, »Jednotný překlad Starého a Nového zákona«. Existuje tedy více různých Biblí, přesněji řečeno překladů Bible. Bible nebyla původně sepsána česky, nýbrž hebrejsky, aramejsky a řecky.

»Nejen tato kniha, ale také Tóra, Proroci a další spisy vykazují
nemalý rozdíl, když je čteme v původním jazyce.«

Sirach, prolog

Množství překladů

Držíme tedy v ruce jeden z četných překladů Bible. Když se podíváme do obsahu, zjistíme, že Bible jako taková se

skládá z mnoha knih. V podstatě to totiž není kniha, ale celá knihovna. Slovo »bible« původně pochází z řečtiny. Už v Bibli samotné (První kniha Makabejská 12,9) najdeme označení *ta biblia ta hagia* – »svaté knihy«. »Bible« původně označovala knihy Starého zákona. Od 2. století po Kr. bylo toto jméno v křesťanství rozšířeno i na novozákonní texty.

Judaismus nazývá korpus textů »Bibli« jen zřídka. Nazývá se »Mikra'« (Čtení) nebo »TaNaK«, což je umělé slovo vytvořené z počátečních písmen hebrejských označení tří kanonických částí: Tóra (Ukazatel) – Nebiim (Proroci) – Ketubim (Spisy). Ve středověkém křesťanství už není slovo *biblia* chápáno v řeckém plurálu (množném čísle), nýbrž v latinském singuláru (jednotném čísle): »kniha«. Odtud je vytvořeno české slovo »bible« – taktéž jako singulár. Tak postupně upadlo v zapomenutí, že Bible je vlastně soubor knih, a ne jediná kniha. Rozsah této »knihovny« kolísá podle náboženství a vyznání.

Mikra' a TaNaK
v judaismu

Když se podíváme na grafické ztvárnění Bible, vzhledem k ostatním knihám je na první pohled nápadné, že knihy jsou většinou opatřeny dílčím záhlavím a text je členěn pomocí čísel. To jsou dodatky současných vydavatelů. Členění na kapitoly bylo zavedeno teprve ve 13. století, členění do veršů ještě později. Obojí u mnohých biblických knih kolísá (např. Jozue 3–4). Ještě silněji se dílčí nadpisy liší podle překladů. Člení text do odstavců a pomáhají čtenářům zorientovat se. Při tom zaměřují pozornost na určité téma. Dodatky k textu jsou tedy důležitým nástrojem řízení četby.

ta biblia, knihy, se
v křesťanství stávají
Bibli

Čí slova očekáváme, že najdeme, když čteme Bibli – »slovo Boží«? Zřejmě slova samotného Boha. Pokud začneme s četbou první knihy Bible, pak ve svém očekávání nebudeme zklamáni. Zde se skutečně líčí, jak Bůh iniciuje stvoření svým slovem. Při dalším čtení však zjišťujeme, že v mnohých kapitolách biblických knih o Bohu téměř nebo vůbec není řeč. Je Bible i na takových místech slovem Božím? Je Bible

Bible jako slovo
Boží?

slovem Božím jen někdy? Na tuto otázku věřící odpovídají různě. Pro mnohé je Bible jako celek svědectvím Božího slova a vůle, aniž by každé konkrétné slovo musel vyslovit nebo napsat Bůh. Jiní se domnívají, že každé slovo pochází od Boha. Většina věřících křesťanů považuje Bibli za svědectví lidských zkušeností s Bohem, což je třeba chápat i v historickém a kulturním kontextu doby jejího vzniku. Tuto souvislost ozřejmuje formulace »slovo Boží ve slově lidském«.

Původní zdroje
Pisma: papyrus
a pergamen

Pro věřící je už od počátku důležitá tradiční verze Bible. Nešlo jim však ani tak o zachování »originálních textů«, jako mnohem spíše o opisy, které bylo třeba neustále pořízovat. Byly často napsány na papyru – levném materiálu z palmových vláken, který není příliš trvanlivý. Na konci tisíciletí zůstaly zachovány pouze papyry v pouštním klimatu. Trvanlivější, ale podstatně dražší byl pergamen, který se vyráběl ze zvířecí kůže. Ve větším rozsahu se používal teprve v pokřesťanské době.

Kumrán

Z jaké doby pocházejí nejstarší »originály« biblických textů? Tuto otázku lze sotva zodpovědět, aniž bychom si současně nepoložili otázku na spolehlivost a věrnost antické verze. Část Starého zákona je zachována v textech Kumránu. Od roku 1947 se vedle dalších objevů nacházejí v židovské poušti a postupně se zpřístupňují vědecké veřejnosti. Texty Kumránu se vztahují ke společenství esenců. Tato židovská sekta žila v obou předkřesťanských staletích odloučeně u Mrtvého moře.

Texty Kumránu se zčásti skládají z nové tvorby esenců, ale zčásti i ze starozákonních textů, jako jsou žalmy, kniha Izajáš nebo spisy proroků. Esenci však při opisování textů do nich zanesli svou teologii. Proto tyto verze textů úplně neodpovídají jejich nejstarší podobě.

Rané překlady
Starého zákona

Už v předkřesťanské době byl několikrát přeložen hebrejský Starý zákon. I z toho se dochovaly fragmenty. Překlady a vy-

světlení hebrejského Starého zákona se v aramejštině nazývají targumy. Aramejšтина je od období nadvlády Peršanů (od roku 539 př. Kr.) převládajícím jazykem Předního východu. Tím je omezeno rozšiřování hebrejštiny: Už ji neovládají všichni věřící, takže vzniká nutnost do té doby vzniklých biblických spisů. Targumy umožňují vhléd do teologických názorů své doby a jsou důležitým svědectvím dochování starozákonních textů. Nicméně na mnoha místech text doplňují a vysvětlují, a proto mají pro rekonstrukci nejstarších pojetí textů jen omezenou hodnotu. Nejstarší dochované fragmenty targumů pocházejí z Kumránu.

Z podobných důvodů, ze kterých vznikl aramejský překlad, vznikl i řecký překlad Starého zákona: Od Alexandrova tažení (334–323 př. Kr.) a konce perské říše nastoupila řecká kultura a jazyk své vítězné tažení Orientem. Současně se rozšiřuje raný judaismus i do řecky mluvících oblastí Středomoří. Od této doby vzniká řecký překlad Starého zákona. Je nazván Septuaginta, tedy »sedmdesát«, protože podle vyprávění Aristeova dopisu (kolem 100 př. Kr.) přeložilo 72 učenců z Jeruzaléma ve 3. století př. Kr. hebrejský text prvních pěti biblických knih pro alexandrijskou knihovnu do řečtiny. Historicky to spíše neodpovídá; pravděpodobnější je, že Septuaginta vznikala od 3. století př. Kr. Nejstarší zachované fragmenty pocházejí z 2. století př. Kr. Septuaginta obsahuje vedle (často interpretovaných) překladů hebrejských spisů také deuterokanonické spisy Starého zákona. Ty pocházejí z doby, kdy ostatní spisy Septuaginty byly už přeloženy.

Septuaginta: řecká verze Starého zákona

Pro rekonstrukci původního znění biblických textů jsou důležité ještě další antické verze textů. K nim patří syrská verze (Pešita) a latinská verze (Vetus Latina; Vulgata). Hodnotu těchto textů je třeba vždy zvážit. Zatímco na některých místech představují překlad z řečtiny, někdy se i odchyľují a stávají se samostatným textem.

Vulgata: latinský překlad Starého zákona

Nejstarší formou textu Starého zákona je podle názoru biblických věd »masoretický text«. Souvisí s činností židovských učenců, masoretů. Čím je tento text tak spolehlivý? Je napsaný v hebrejštině, tedy v původním biblickém jazyce. Není to žádný interpretační překlad do jiného jazyka, jako jsou aramejské targumy nebo řecká Septuaginta či text s teologickými poznámkami, jako jsou texty z Kumránu. Dochovaná masoretická vydání jsou ovšem výrazně mladší než třeba texty z Kumránu. Podkladem dnešní vědecké práce a novějších překladů Starého zákona je »Biblia Hebraica Stuttgartensia«, která je od roku 1977 k dispozici kompletní. Do značné míry se opírá o masoretický opis z roku 1008 po Kr., tedy o »Codex Leningradensis«.

Ten byl pojmenován podle místa, kde se v té době nacházel – dnešního Petrohradu. Do jaké míry tento text skutečně na všech místech dosvědčuje nejstarší pojetí, o tom se diskutuje v biblických vědách (exegeze).

Nejstarší doklady starozákonních textů tedy nejsou starší než dochované fragmenty novozákonních textů. Velmi starý fragment novozákonního textu je papyrus P 52, který vznikl zhruba roku 120 po Kr. a obsahuje několik veršů z Janova evangelia. Lépe zachované, a proto i kompletnější jsou antické kodexy, které jsou napsány na pergameni. Důležitým dochovaným textem je »Codex Sinaiticus« ze 4. století po Kr. Obsahuje celý Nový zákon a také další texty a části řeckého Starého zákona. Tato cenná Bible byla nalezena až v 19. století v klášteře svaté Kateřiny na hoře Sinaj.

Vědecká rekonstrukce původního textu Nového zákona se ubírá jinými cestami než rekonstrukce Starého zákona. Základem vědecké práce a novějších překladů Bible není jediný relativně spolehlivý zdroj, jakým je masoretický text nebo »Codex Leningradensis« ve Starém zákoně. Namísto toho se z četných nejstarších pramenů sestavuje text, ve kterém vědci zvažují různé varianty. Tento text je k dispozici ve 27. vydání

Nového zákona (Nestle/Aland). Ten je dnes směrodatným, vědecky podloženým základem textu Nového zákona. Jeho znění je v této formě vědeckým produktem.

Tento přehled se vztahuje »pouze« na opisy biblických textů. Jejich znění však vzniklo dříve a – z pohledu biblických věd – většinou vznikaly delší dobu. Tím se zabývá následující kapitola.

Původním jazykem
Nového zákona je
řečtina

»Bible nespada z nebe«

Kdo napsal biblické texty?

Pouze v několika málo případech se dá spolehlivě říct, kdo biblický text napsal. Údaje o autorství Bible často spíše vyjadřují, komu jsou texty připisovány, než že by se jednalo o historicky správné údaje. Podle našeho dnešního chápání autorství a autorského práva by takové připisování textu jiné osobě bylo chápáno jako podvod. V době vzniku Bible se to však hodnotilo jinak. V přisouzení myšlenek druhé osobě se odráží vysoké hodnocení této osoby. Připisováním myšlenek opisovatelé participují na většinou vyšší autoritě fiktivního autora. Izraelskému králi Davidovi se připisuje hodně žalmů – ale zřejmě z nich nesložil ani jeden. Knihy proroků Starého zákona naopak s velkou pravděpodobností obsahují také slova proroků, jejichž jméno nesou.

K několika málo údajům o autorech biblických spisů, které jsou historicky správné, patří údaj knihy Moudrost Ježíše Siracha. Za jeho autora je pokládán ve 2. století př. Kr. »Ježíš, syn Sirachův«. Sedm z třinácti knih, které udávají jako autora apoštola Pavla, také od Pavla pocházejí. Jiné jsou mu pouze připisovány; zčásti uplatňují zřetelně jiné akcenty.

Nejstarší texty Bible
jsou staré 3 000 let

U převážného počtu biblických knih je proto skutečný autor neznámý. Udělat v tom jasno je jeden z úkolů, které si kladou moderní biblické vědy v posledních zhruba 300 letech. Od této doby jsou také předtím akceptované údaje o autorství považovány za zpochybněné. Podle současného stavu bádání v oblasti biblických věd má za sebou většina starozákonních textů dlouhý vývoj. Převážně se nedochovaly ve své první verzi, nýbrž ve formě, která vykazuje stopy více přepracování.

Nejstarší pasáže Bible vznikly zhruba před 3 000 lety a pocházejí tedy z doby kolem roku 1000 př. Kr. Za jeden z nejstarších textů je považována takzvaná Mirjamina píseň v Exodusu 15,20n. Tento text není na začátku Bible, ani na začátku některé biblické knihy. Proto vyvolává úvahy o tom, jak biblické knihy vznikaly. Biblické knihy totiž nebyly tvořeny v pořadí, v jakém jsou dochovány. Kniha Genesis tak sice obsahuje staré pasáže textu, ale jako celek není nejstarší knihou Bible. Biblické knihy také často vznikaly směrem »zevnitř ven«: Starší jádro je doplněno o mladší texty. Takže starší části knihy se většinou nacházejí spíše uprostřed, naopak mladší na začátku a na konci.

„Tu vzala prorokyně Mirjam, sestra Áronova, do ruky bubínek a všechny ženy vyšly za ní s bubínky v tanečním reji. A Mirjam střídavě s muži propěvovala: Zpívejte Hospodinu, neboť se slavně vyvýšil, smet do moře koně i s jezdcem.“

Exodus 15,20–21

První část biblického kánonu tvoří pět knih – Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri a Deuteronomium. V židovské tradici se celek pěti knih nazývá »Tóra«, v křesťanské »Pentateuch« nebo »pět knih Mojžíšových«. Až do doby před osvícenstvím byl v judaismu i v křesťanství považován za autora knih Mojžíš.

Jakým způsobem vznikl Pentateuch a kdo napsal jednotlivé texty, patří k nejspornějším otázkám historicko-kritických biblických věd. Největší nárok na věrohodnost si může klást návrh, který vzájemně kombinuje jednotlivé součásti dosud uznávaných modelů. Podle něho by nejstarší verze Pentateuchu v ústní formě mohly sahat až do doby konce 2. tisíciletí př. Kr. Jsou to například vyprávění o prapředcích v Genesis a o raném období izraelského národa. Původ těchto verzí spočívá v bájích, které kolují o určitých místech nebo zvláštních osobách a byly předávány v rodinách nebo kmenech. Sepisování textů začíná teprve v období izraelských králů (10.–6. století př. Kr.). V té době se písemně zaznamenávají především právní nařízení sloužící k úpravě soužití, jak je

Tóra v judaismu,
Pentateuch
v křesťanství: pět
knih Mojžíšových

lze najít v takzvané »knize smlouvy« (Exodus 20,22–23,33) nebo v Deuteronomiu.

Historické přelomy podporují v Izraeli přemýšlení o Bohu a působí jako katalyzátory sepsání biblických textů. Právě v krizových obdobích vzrůstá potřeba zachování vlastní tradice. Roku 722 př. Kr. končí existence samostatného státu Severní říše v Izraeli a vytváří se velká Novoasyrská říše. Mnoho lidí prchá do Jižní říše, tedy do Judey a Jeruzaléma. Za účelem sebepotvrzení sepisují vlastní verzi. První fáze živé spisovatelské, sběratelské a redakční činnosti začíná zhruba od roku 700 př. Kr. Různé typy tradice jsou spojovány do prvních kompozic, které dnes můžeme najít mimo jiné v knize Genesis. Také první forma Deuteronomia vzniká za vlády židovského krále Chizkijáše (728–699 př. Kr.) a rozšiřuje se za vlády Jošijáše (641–609 př. Kr.). Přestože vznikla v prostředí dvora a chrámu v Jeruzalémě, toto původní pojetí Deuteronomia obsahuje i kritické tendence vůči králi.

Druhým předělem je konec Jižní říše Judea, který následuje po vpádu Babyloňanů a deportaci horní vrstvy do babilonského exilu (587 př. Kr.). V období exilu (586–538 př. Kr.) vznikají další verze, jsou shromažďovány a redigovány. V pozadí těchto snah je potřeba potvrzení vlastní identity v prostředí, které se vyznačuje jinými tradicemi a jinými způsoby myšlení. V doplňcích k textům Pentateuchu se projevuje především působení okruhu kněží. Jejich činnost sahá až do období druhého jeruzalémského chrámu (od roku 515 př. Kr.). Kněží doplňují existující texty mimo jiné o četné informace právního charakteru týkající se stavby a vybavení chrámu. Vlivem redakčního propojení dochází ke zformování zčásti velmi odlišných, ba dokonce disparátních textů a verzí v jeden celek. V jeho dnešní formě tvoří Pentateuch významnou část. Popisuje stvoření světa Bohem (Genesis 1–3), dávnověk lidstva s prvními proviněními, počátky předků Izraele, vyvedení národa Izraele z egyptského otroctví, s podrobnými záznamy Božích nařízení a přikázání

a s ustanovením vlády a kněžstva. Vyprávění končí pohledem umírajícího Mojžíše na zemi, kterou Bůh daroval jeho lidu.

Zatímco Pentateuch pojednává spíše o prehistorickém období Izraele, následující knihy projevují velký zájem o popis dějin v tehdejší smyslu. Na příchod národa Izraele do »země zaslíbené« Kanaan a na prehistorické období (cca 1200–1100 př. Kr.) se knihy Jozue, Soudců a Rút dívají zpětným pohledem (9.–4. století př. Kr.).

Knihy Jozue, Soudců
a Rút

Dvě knihy Samuelovy a dvě knihy Královské zahrnují ve svém vyprávění několik staletí. Pohled sahá od vzniku království (kolem roku 1000 př. Kr.) až po konec královského období Judey (587 př. Kr.). Vedle vhledu do života u dvora dostávají čtenáři také vhled do problémů obyčejných lidí. Sestavení těchto materiálů probíhá zřejmě v době královské a v prostředí dvora a chrámu. Zčásti paralelně ke knihám Samuelovým a knihám Královským líčí dvě knihy Letopisů tutéž dobu ještě z většího časového odstupu: Jedná se o výtvor z poexilového období (6.–4. století př. Kr.). V mnohých pasážích textu se historická vyprávění Letopisů doslovně shodují se svými předlohami, v jiných stavějí Davidovo království a chrámový kult do lepšího světla.

Knihy Samuelovy,
Královské a Letopisů

Pokračování Letopisů najdeme v poexilových knihách Ezdriáš a Nehemjáš. Odráží se v nich pohled úředníků izraelského původu, nasazených ústřední perskou vládou. Vypráví o opětovném vystavění chrámu a jeruzalémských městských hradeb. Texty také přinášejí svědectví o rozporech týkajících se příslušnosti neizraelských obyvatel k Božímu lidu.

Ezdriáš a Nehemjáš

Tři další knihy pojednávají především o osobách, jejichž jména jsou: Ester, Tóbit a Júdit (4.–2. století př. Kr.). Kniha Ester pojednává o tématu nepřátelství vůči Židům a Židovkám. Spása z ohrožení se dnes slaví v židovském svátku Purim. Kniha Tóbit a Júdit se nacházejí pouze v řeckém kánonu

Ester, Tóbit a Júdit

Starého zákona. Obě vyprávění podobná románu předkládají čtenářům vzorové chování.

Knihy Makabejské

Na rozdíl od obou knih královských nepředstavují obě knihy Makabejské dvousvazkové dílo na pokračování, ale paralelní verzi. Obě pozitivně líčí vykonávání politické moci makabejských nebo hasmonejských panovníků v Palestině (2. století př. Kr.), kterým se podařilo setrást nadvládu helénistických Seleukidů.

**Velcí proroci: Izajáš,
Jeremjáš a Ezechiel**

Třetí komplex starozákonních spisů tvoří knihy Proroků. Jsou známé pod názvem proroků, jejichž působení a myšlení odrážejí. Řada těchto knih začíná třemi »velkými proroky« Izajášem, Jeremjášem a Ezechielem. Obzvláště texty Izajáš a Jeremjáš mají za sebou delší růst. Text sestavený pod jménem Izajáš zahrnuje období od 8. do 5. století př. Kr. Především kapitoly 40–55 mají dlouhou historii: v nadějných obrazech hlásají brzký návrat osob vyslaných do exilu z Judey zpátky do Babylonu.

Knihy Jeremjáš líčí události ze 7. a 6. století př. Kr. Jádrem prorokova poselství zní: »Boží soud přijde na zemi Judeu a její hlavní město Jeruzalém, neboť představitelé lidu a kněží porušili Boží příkazy.« Příkázání a přestupky jsou chápány podobně jako v Deuteronomiu. Kniha Jeremjáš se staví kriticky k mocným osobám své doby. Její vznik zřejmě nesouvisí s okruhem kněží nebo kolem dvora, nýbrž s prorokem a se skupinami kolem něho. Kniha Jeremjáš se podobá knize Pláč; truchlí nad zničením města Jeruzaléma (587 př. Kr.) a nad utrpením lidu. Do kánonu Septuaginty se zařazuje i později vzniklá kniha Báruk a list Jeremiáše tomuto prorokovi.

**»Potěšte, potěšte můj lid, praví váš bůh. Mluvte k srdci Jeruzaléma, provolejte k němu: Čas jeho služby se naplnil, odpykal si své provinění. Vždyť z Hospodinovy ruky přijal dvojnásobně za všechny své hříchy.«
Izajáš 40,1–2**

Uzavřenější než Izajáš a Jeremjáš působí kniha proroka Ezechiela, která vznikla v 6. století. Verze je situována v době

babylonského exilu. Proroka se dotýká Boží ruka a Boží duch a přesunuje ho do jiného času a prostoru. V jeho proroctví se tak objevují zpětné pohledy na pochybení horní jeruzalémské vrstvy a kněží, ale i pohledy dopředu na budoucí Jeruzalém, který Bůh stvoří. Zatímco kniha proroka Ezechiela vykazuje silný zájem o záležitosti kultů, zachovává si – stejně jako knihy Izajáš a Jeremiáš – kritickou distanci k mocné kněžské vrstvě.

Čtvrtá kniha proroků je sbírkou kratších spisů. Dvanáct proroků zahrnuje knihy Ozeáš, Jóel, Ámos, Abdiáš, Jonáš, Micheáš, Nahum, Abakuk, Sofonjáš, Ageus, Zacharjáš a Malachiáš. Tyto spisy popisují podobné období jako velcí proroci (8.–4. století př. Kr.). Knihy dvanácti proroků měly předchůdce; jejich první verze obsahovala proroctví Ozeáše, Ámose a Micheáše. Malí proroci obsahují odlišné výpovědi. Především Ámos a Micheáš zauímají sociálně kritické pozice a zčásti i pozice kritické ke kultům. Jinak zde najdeme jak zvěstování pohrom a Božího soudu nad Izraelem, Judeou, Jeruzalémem a sousedními národy, ale i zvěst znovunastolení státního zřízení a Davidova království a spásy všech národů.

Malí proroci
(»Dvanáct proroků«)

Danielovo proroctví je dochováno v hebrejštině už jen částečně; obsahuje také aramejské a řecké pasáže. Kniha proroka Daniela je uzavřena ve 2. století př. Kr. »Odehrává se« na babylonském dvoře za vlády Nabúkadnesara až po dobu perského krále Kýra (cca 600–530 př. Kr.). Izraelita Daniel si zachovává svou víru i v tomto cizím prostředí a také v útrapách a neshodách. Víze připisované proroku Danielovi nabízejí pohled na konec světa s Božím soudem. Proto je kniha Danielova přiřazována k apokalyptické (»odhalující«) literatuře, která čtenářům odhaluje tajemství budoucích Božích plánů.

Daniel

Čtvrtá část Starého zákona obsahuje knihy poezie a moudrosti. Největší z nejnámější z těchto knih je kniha Žalmů. Je sestavena ze 150 hymnů a modliteb různého charakteru, které alespoň zčásti vycházejí z písní, které byly uváděny

Žalmy

v jeruzalémském chrámě. Řada žalmů je připisována konkrétním osobám. Mezi nimi vyniká král David (podle První knihy Samuelovy 16, 23).

Jemu jsou připisovány mimo jiné žalmy 3–41. Tematické spektrum žalmů je široké: Vedle chvalozpěvů na dílo Boha Stvořitele (např. žalm 8; 104) a Boží řízení dějin Izraele (např. žalm 78) zde najdeme poděkování za vysvobození z nouze (např. žalm 18). Hodně prostoru zaujímají prosby jednotlivců za zachování v nemoci a hluboké nouzi (žalm 6, 13, 22 apod.) nebo modlitby nářku lidu v těžkých dobách (např. žalm 74). Kniha Žalmů zřejmě pochází z 2. století př. Kr., jednotlivé texty však mohou být výrazně starší. Okruhy vzdělců daly žalmům jejich dnešní podobu, ve které jsou vhodné i jako domácí kniha modliteb.

Kniha přísloví, Jób a Kazatel

Z okruhů vzdělců pocházejí ještě další biblické knihy. Mudrci pozorují zákonitosti přírody a lidského soužití. Kniha přísloví je připisována králi Šalamounovi (10. století př. Kr.). Přísllovečný »šalamounský rozsudek« (První kniha královská 3) je příčinou proslavenosti této příkladné moudrosti starého Izraele. Mnohé ze starších rozsudků (Příslloví 10–29) vycházejí zřejmě z lidové moudrosti. Kniha Příslloví se uzavírá v 5./4. století př. Kr. Z této doby pochází také konečná verze Jóbovy knihy. Do rámce (Jób 1n; 42,7–17) je včleněn dialog trpícího Jóba s jeho přáteli. Jóbova kniha byla v mnohých obdobích inspirací k další literární tvorbě jako žádná jiná biblická kniha. To jistě souvisí s napětím, které je této knize vlastní: proti trpělivému Jóbovi (tvořícímu rámec knihy) stojí bojovný Jób dialogu. Na rozdíl od Jobovy knihy je tématem knihy Kazatel otázka lidského štěstí. Kazatel kriticky pojednává o myšlenkovém dědictví Izraele, které konfrontuje s helénistickým způsobem myšlení své doby (3./2. století př. Kr.).

Píseň Šalamounova

Píseň Šalamounova, hebrejsky »Píseň písní«, je sbírkou milostných písní. Žena a muž si vyměňují slova plná erotické